Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

СЕНЮТА ВЕРОНІКА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 340.12

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

12.00.12 – філософія права

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Хмельницькому університеті управління та права Хмельницької обласної ради

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
Грищук Оксана Вікторівна,
Львівський національний університет імені Івана Франка, професор кафедри теорії та філософії права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Гарасимів Тарас Зеновійович,
Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка»,
заступник директора, декан повної вищої освіти

кандидат юридичних наук
Горецька Христина Володимирівна,
Львівський торговельно-економічний університет,
доцент кафедри цивільного права та процесу

Захист відбудеться «__2_» липня 2018 р. о 13.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розіслано «_1_» червня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради **І. В. Красницький**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Цивільно-правовий інститут інтелектуальної власності посідає провідне місце в усіх національних правових системах сучасності. Результати інтелектуальної, творчої діяльності становлять одну з найбільших цінностей і для окремої особи, і для суспільства загалом. Відтак забезпечення належного цивільно-правового регулювання відносин, що складаються у зв'язку з використанням і охороною інтелектуальної власності, є одним із пріоритетних напрямів урядової політики в Україні. Способи і методи правового регулювання інтелектуальної власності залежать від розуміння її онтологічної сутності. І хоча в історії світової правової думки онтологічну сутність інтелектуальної власності належить розглядати за аналогією зі сутністю права власності, таке розуміння що далі, то більше демонструє свою невідповідність дійсній природі означеного феномена, породжує парадокси у правовому регулюванні й значні труднощі для юридичної практики.

Філософські основи інтелектуальної власності у різні часи та різною мірою досліджували такі зарубіжні вчені, як Г. Беккер, Г. Боуен, Е. Брукінг, Л. Едвінсон, В. Зінов, К. Ідріс, В. Іноземцев, В. Калятін, С. Клімов, Ж. Коен, Б. Леонтьєв, П. Лернер, У. Мартін, А. Мінков, П. Меггс, М. Мелоун, В. Мухопад, О. Новосельцев, А. Полторак, Б. Порат, О. Сергєєв, Т. Стюарт, М. Требілкок, В. Ушаков, Р. Хоус. Із-поміж вітчизняних учених вагомий внесок у розвиток філософських засад інтелектуальної власності здійснили: Г. Андрощук, О. Білорус, О. Бутнік-Сіверський, Т. Гарасимів, Х. Горецька, В. Грищук, О. Грищук, Б. Губський, С. Довгий, В. Дроб'язко, Р. Дроб'язко, В. Жаров, Ю. Капіца, П. Крайнєв, О. Мельник, О. А. Підопригора, О. О. Підопригора, О. Святоцький, В. Сіденко, П. Цибульов, В. Чеботарьов, Р. Шишка.

Однак ані у вітчизняній, ані, наскільки відомо, у зарубіжній літературі досі нема монографічних робіт, присвячених філософським засадам права інтелектуальної власності, що засвідчує актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у межах науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права «Теоретико-історичні проблеми розвитку держави і права» відповідно до загальноуніверситетської теми «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (номер державної реєстрації 0108U008927) та згідно з Пріоритетними напрямами розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затвердженими НАПрН України 3 березня 2016 р.

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є філософсько-правове осмислення права інтелектуальної власності.

Задля досягнення мети окреслено такі *задачі*:

– охарактеризувати історію становлення права інтелектуальної власності як цивільно-правового інституту;

– розробити методологію дослідження філософських основ права інтелектуальної власності;

– розкрити поняття інтелектуальної власності, надати його філософське розуміння;

– здійснити філософсько-правовий аналіз зв'язку позитивного права та інтелектуальної власності;

– піддати філософсько-правовому аналізу концепції інтелектуальної власності;

– розкрити аксіологічний аспект інтелектуальної власності;

– розглянути філософсько-правові засади аргументів проти інтелектуальної власності.

Об'єктом дослідження є інтелектуальна власність як суспільно-правовий феномен.

Предмет дослідження – філософські засади права інтелектуальної власності.

Методи дослідження. Дисертація ґрунтується на концептуальних підходах, загальнонаукових та спеціально-наукових методах і прийомах пізнання. У роботі використано діалектичний метод як загальний спосіб розкриття закономірностей буття і способів його осягнення. Зокрема, завдяки цьому методу дослідження вдалося окреслити дуалістичну природу інтелектуальної власності й цінностей, котрі охороняє цей правовий інститут, – захист прав авторів і технічний прогрес.

У дисертації використано низку загальнонаукових методів пізнання. Відтак *системний метод* застосовано для обґрунтування властивих інституту права інтелектуальної власності внутрішніх системотворних зв'язків; *структурно-функційний* – для з'ясування властивої праву інтелектуальної власності структури і розкриття призначення його складових елементів; *метод трансгресії* (полягає в екстраполяції понять з однієї системи знань в іншу) – з метою філософсько-правового порівняння правових інститутів власності й інтелектуальної власності; *метод екстраполяції* (дає змогу застосовувати засоби одного дискурсу для аналізу явищ іншого) – для обґрунтування альтернативних моделей регулювання відносин, пов'язаних із використанням об'єктів інтелектуальної власності; *аналіз мовних ігор* (полягає у редукції смислу філософських термінів до правил їх ужитку в буденній мові) – у рамках з'ясування онтологічних і гносеологічних питань дослідження.

У роботі широко використано також деякі формально-логічні прийоми, зокрема сходження від конкретного до абстрактного і від абстрактного до конкретного (задля аналізу поняття інтелектуальної власності), а також такі засоби логіки, як аналіз і синтез (для характеристики філософсько-правових засад концепцій інтелектуальної власності).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим вітчизняним монографічним дослідженням логіко-філософських основ правозастосування.

У роботі сформульовано положення та висновки, які є новими для філософії права або наділені істотними ознаками новизни, зокрема:

вперше:

– охарактеризовано засади онтологізації права інтелектуальної власності: а) досягнення когерентного образу правової дійсності, б) спрямованість на отримання знань; в) апробація практикою. Ці засади онтологізації зумовлюють

обмеження у відборі значущих фактів, формування методології дослідження й накладають обмеження на інтерпретацію його результатів;

– вивчено абстрактно-постулативні й формально-лінгвістичні концепції права інтелектуальної власності. Доведено, що їх протиставлення є некоректним з огляду на відсутність підстави для цього. До того ж, ані концепції першого, ані другого типу не розкривають природу права інтелектуальної власності, ролі і функцій, які покликані виконувати зазначений інститут;

– обґрунтовано, що позитивне право створює саму можливість для існування інтелектуальної власності. Воно, як економічне і суспільне явище, не могло існувати до запровадження ідеї «штучної рідкості» й «виключних прав», що є виявом неімперативної конститутивної дії позитивного права, а також онтологічного зв'язку між позитивним правом та інтелектуальною власністю. Це дає підстави розглядати правове регулювання інтелектуальної власності як базис, а відносини, пов'язані з використанням і охороною інтелектуальної власності, відповідно, – як надбудову;

– охарактеризовано способи онтологізації права інтелектуальної власності, зокрема: ліберальний, об'єктивно-ідеалістичний, утилітаристський та діалектико-матеріалістичний. Ліберальний спосіб онтологізації інтелектуальної власності уподібнює її об'єкти речам, а право інтелектуальної, відповідно, – речовим правам, у зв'язку з чим стикається із проблемами під час пояснення обмежених строків чинності майнових прав; об'єктивно-ідеалістичний, розглядаючи об'єкти інтелектуальної власності як продовження особистості (суб'єктивного духу), не спроможний пояснити відсутність правової охорони всіх результатів творчої діяльності; утилітаристський, позиціонуючи корисність як головну причину правової охорони об'єктів інтелектуальної власності, не може обґрунтувати критерії корисності; діалектико-матеріалістичний, розкриваючи правовий інститут інтелектуальної власності як елемент правової надбудови економічних відносин, не здатен пояснити, чому в умовах зростання ринку відбувається поступовий розвиток немайнових прав на об'єкти інтелектуальної власності та подовження строків дії майнових прав. Тимчасом комплементарні властивості цих способів онтологізації дають змогу досягти рефлексивної рівноваги у розумінні природи, завдань і функцій права інтелектуальної власності та оптимальних способів правового регулювання пов'язаних із ним відносин;

удосконалено:

– поняття права інтелектуальної власності, під яким пропонується розуміти інститут права, що регулює суспільні відносини, пов'язані з правовою охороною нематеріальних об'єктів, які не мають ознак майна, за посередництва присвоєння їхнім власникам виключних прав;

– уявлення про історичні передумови формування права інтелектуальної власності. Зокрема, продемонстровано, що право інтелектуальної власності було створене задля виникнення ринкових відносин, пов'язаних із обігом об'єктів, яким потрібна юридична сингулярність («штучна рідкість») за відсутності онтологічної сингулярності;

– співвідношення права власності та права інтелектуальної власності. Так, право інтелектуальної власності охопило основні елементи права

власності, за винятком тих рис, які онтологічно пов'язані з речовою природою об'єктів права власності;

дістали подальший розвиток:

– положення про альтернативні способи винагороди авторів за творчу працю, зокрема за посередництва «копілефту». Нині, за значного поширення інформації, концепція «копірайту» більше не може вважатися безальтернативною і найбільш затребуваною ринком і суспільством регулятивною ідеєю охорони об'єктів інтелектуальної власності, поступаючись своїм монопольним становищем концепціям добровільної винагороди за використання таких об'єктів («копілефт»);

– уявлення про зумовленість строків правової охорони майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності характером об'єктів та їхньою індивідуальною та суспільною корисністю.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовані в роботі наукові висновки стосовно філософських засад інтелектуальної власності можуть бути використані передовсім у правотворчості для вдосконалення цього цивільно-правового інституту.

Результати дослідження можуть бути використані також у:

– правозастосуванні – задля посилення аргументованості судових рішень у галузі права інтелектуальної власності;

– навчальному процесі – у рамках викладання навчальних дисциплін «Філософія права», «Цивільне право», «Право інтелектуальної власності»;

– науковій роботі – задля поглиблення знань про інститут права інтелектуальної власності.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень оприлюднено на міжнародних науково-практичних заходах зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми правового регулювання в умовах глобалізації» (10 березня 2017 р., Дніпро); Міжнародній юридичній науково-практичній конференції «Юридична наука в умовах євроінтеграції» (8 вересня 2017 р., Львів); II Міжнародному круглому столі «Права людини: філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри» (24–26 листопада 2017 р., Львів); Міжнародній юридичній науково-практичній конференції «Правова реальність у трансформаційних умовах розвитку сучасної держави» (28 лютого 2018 р., Київ).

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладено у дев'яти публікаціях, із них чотири статті – у фахових наукових виданнях України і одна – у зарубіжному науковому періодичному виданні. Додатково відображають наукові результати дисертації чотири тези доповідей на міжнародних науково-практичних заходах.

Структура дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів, які охоплюють сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 202 сторінки, із них основного тексту – 173 сторінки. Список використаних джерел (186 найменувань) розміщено на 14 сторінках, один додаток на двох сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, охарактеризовано мету і задачі, об'єкт і предмет дослідження, висвітлено методологічну основу дисертації, сформульовано наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію та публікацію основних результатів дослідження.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження» складається із двох підрозділів, у котрих здійснено огляд літератури за темою, висвітлено методологію дослідження, а також уточнено його понятійно-категоріальний апарат.

У *підрозділі 1.1 «Історія становлення права інтелектуальної власності»* здійснено аналіз сучасного стану задекларованої теми та встановлено історичні передумови виникнення інститутів права інтелектуальної власності. Зокрема, проаналізовано інститут патентів у середньовічній Венеції й обґрунтовано, що саме він став прототипом сучасного цивільно-правового інституту інтелектуальної власності.

У *підрозділі 1.2 «Методологія дослідження»* розкрито основні методологічні постулати, котрі стали основою роботи. Обґрунтовано необхідність застосування в межах обраної теми положень матеріалістичної діалектики й теорії відображення, потребового підходу та соціального детермінізму. Наголошено на необхідності розширення й оновлення понятійно-категоріального апарату дослідження.

Розділ 2 «Онтологія права інтелектуальної власності» охоплює три підрозділи, в яких висвітлено механізми, що опосередковують його формування.

У *підрозділі 2.1 «Філософське розуміння інтелектуальної власності»* доведено, що завданням філософсько-правового осмислення права інтелектуальної власності є його онтологізація, чи онтологічне обґрунтування. Проект онтологізації може бути відносно успішним чи, навпаки, залежати від таких чинників: а) досягнення когерентності чи холістичності образу правової дійсності; б) результатом такої онтологізації має бути не інформація, а знання; в) апробація практикою: правова філософія інтелектуальної власності має на меті створити своєрідну концептуальну матрицю, в межах якої можуть вирішуватись конкретні прикладні питання, що стосуються обігу, охорони і використання об'єктів інтелектуальної власності.

У *підрозділі 2.2 «Філософсько-правовий аналіз зв'язку позитивного права та інтелектуальної власності»* обґрунтовано, що право не просто регулює можливості використовувати й захищати об'єкти права інтелектуальної власності, а створює власне можливість існування останньої. Це пояснюється існуванням двох різних видів норм позитивного права: тих, які чинять імперативний регулятивний вплив на суспільні відносини, що склалися до правового регулювання (наприклад, регулювання договору міни в ЦК), і тих, котрі чинять неімперативний конститутивний вплив на правову дійсність.

У *підрозділі 2.3 «Філософсько-правові засади концепцій інтелектуальної власності»* проаналізовано проекти онтологізації інтелектуальної власності.

Це, зокрема, ліберальна (теорія праці Дж. Локка), об'єктивно-ідеалістична (теорія особистості Г. Гегеля), утилітаристська (теорія максимізації загального блага Дж. Бентама та ін.).

Ліберальна онтологізація права інтелектуальної власності відбувається на таких засадах: а) праця є формою присвоєння об'єктів природи; б) позаяк набуття права власності й права інтелектуальної власності є природними процесами, будь-які їх обмеження повинні обумовлюватися природними (соціально-природними) чинниками; в) існування права власності зумовлюється обмеженістю природних ресурсів, відтак для уподібнення об'єктів права інтелектуальної власності до об'єктів права власності перші слід штучно зробити «рідкісними» через поширення на них «виключних прав».

Об'єктивно-ідеалістична онтологізація ґрунтується на такому: а) свобода невпинно розвивається; б) власність є вищим виявом свободи; в) визнання права інтелектуальної власності породжене не створенням твору (іншого об'єкта) як такого, а визнанням учасниками суспільства права на його відчуження; г) набуття прав інтелектуальної власності є конкретизацією особистого буття у суспільстві.

Основу діалектико-матеріалістичної онтологізації становлять такі чинники: а) власність є суспільним відношенням; б) розподіл праці і приватна власність є формами відчуження; в) ринок дозволяє присвоювати речі у надлишку, що створює майнову нерівність і класову боротьбу; г) право інтелектуальної власності позбавлене автономного змісту, відтак має лише інструментальну цінність щодо втілення вимог базису; ґ) наймана праця, зокрема й працівників, котрі створюють продукти інтелектуальної власності, в умовах ринкової економіки існує задля того, аби створювати саме надлишкову вартість; д) ідеологія інтелектуальної власності становить сукупність уявлень про призначення інтелектуальної власності і його цінність та є засобом класової боротьби.

Для утилітаристської онтологізації притаманні такі ознаки: а) правове регулювання спрямоване на встановлення балансу задля максимізації загальної вигоди у суспільстві; б) держава повинна забезпечити правові засоби щонайменше для відшкодування затрат на вираження автора чи винахідника; в) за переходу від одного стану економічної системи до іншого зростає загальний добробут, якщо члени суспільства, які опиняються у виграшному становищі за такого переходу, здатні компенсувати невдачу тих, чиє становище погіршується; г) баланс строків правової охорони повинен сприяти підвищенню ініціативи й чистоті конкуренції на ринку.

Розділ 3 «Аксіологія права інтелектуальної власності» містить два підрозділи.

У *підрозділі 3.1 «Ціннісний бік інтелектуальної власності»* доведено, що цінностям під захистом права інтелектуальної власності властивий квазі-об'єктивний характер. Суть цього підходу полягає у такому: попри те, що цінності завжди певним чином пов'язані зі свідомістю та психікою людини, яка їх відображає (а тому для різних людей одні й ті ж предмети можуть бути носіями різних цінностей), завжди існує принципова можливість квазі-об'єктивного (відносно-об'єктивного, неабсолютного) визначення цінності певного блага у конкретній правовій ситуації з урахуванням конкретно-

історичного стану розвитку суспільних відносин і балансу інтересів його учасників. За способом закріплення цінностей права інтелектуальної власності в законодавстві можна виокремити: а) безпосереднє визнання таких цінностей у цивільному законодавстві; б) створення правових засобів їхньої реалізації; в) створення правових засобів їхнього захисту й охорони.

У *підрозділі 3.2 «Критика інтелектуальної власності в сучасній західній правовій доктрині»* проаналізовано основні онтологічні вади цього інституту права. Зауважено на наріжному понятті, без окреслення якого право інтелектуальної власності не могло би бути дієвим засобом правового регулювання, а саме на концепції штучної рідкості. Аргументовано, що право інтелектуальної власності не може виводитись із права власності, а строки правової охорони майнових прав, визначені законом, доводять жодним чином не природність, а конвенційність цього інституту права. Запропоновано в подальшому розглядати розвиток права інтелектуальної власності не з позицій концепції копірайту, а з позицій концепції «копілефту», що ґрунтується на ідеї відносно-добровільної винагороди творцям об’єктів авторського і патентного права з боку користувачів таких об’єктів.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено важливе наукове завдання, яке полягало у філософсько-правовому осмисленні права інтелектуальної власності. До основних результатів дослідження належать такі:

1. Виникнення інститутів інтелектуальної власності відбувалося в різний час, однак їх становлення розпочалося ще у Стародавній Греції. Одним із найбільш ранніх попередників інтелектуальної власності слід вважати маркування виробів та інших товарів. Певні відносини щодо нематеріальних об’єктів складалися там у зв’язку з діяльністю софістів та поетів (до прикладу, Сімонід Кеоський). Однак товаризації інтелектуальної власності тут не відбулося, навіть створення поем на замовлення розглядалося як замовлення на створення об’єкта права власності.

Інтелектуальна власність досягла нового рівня розвитку в римському праві і ознаменована певними пам’ятками. Це, зокрема: а) закон Корнелія Сули 81 року до н.е., який передбачав юридичну відповідальність за різні делікти і, зокрема, за використання чужого імені з метою отримання прибутку (отже, незважаючи на той факт, що саме умовне позначення на товарі не надавало виробнику будь-яких прав, обман покупців був тут караним діянням); б) існування інституту, схожого на сучасний агентський договір: є свідчення, що римському праву була відома відмінність між авторським правом на збереження цілісності твору і правом на виробництво рукописних копій (тобто в сучасній термінології – немайновими і майновими авторськими правами).

У Середні віки в Європі майже не застосовувалася практика захисту авторських прав за моделлю Стародавнього Риму, контроль за економікою здійснювався через монополії – гільдії, тобто професійні організації, що об’єднували людей, причетних до певного ремесла чи заняття. Держава часто

надавала гільдіям монопольне право на виробництво товарів або виконання робіт, натомість отримувала контроль над економікою. Середньовічні гільдії встановлювали два види марок: купецькі (свідчили про право власності) і марки продукції (схожі на сучасні торгівельні марки).

Задовго до того, як правове регулювання інтелектуальної власності в Європі почало набувати сучасних форм і змісту, монархи Європи нерідко вдавалися до видачі «охоронних грамот» – виняткових привілеїв щодо виробництва певних товарів, виконання робіт чи надання послуг. Ці грамоти: а) закріплювали виключне право займатися певним видом діяльності; б) забороняли іншим займатися цим же видом діяльності; в) не захищали винаходи у сучасному їхньому розумінні як рішення конкретних технічних проблем.

Перші патенти на винаходи з'явилися у Венеції в першій половині XV ст., котрі, з одного боку, надавали захист саме винахідникам, з іншого, – мали певні ознаки монополії. Їх можна було відчужувати за життя і після смерті (inter vivos et mortis causa). Мета надання таких патентів полягала у тому, щоб унеможливити конкуренцію між підприємствами (через високі видатки виробництва). Магістратури, до яких надсилали прошення, організовували перевірку описаного винаходу. Вимога новизни на той час не була надто жорсткою й спеціальна перевірка її відбувалася рідко; якщо в магістратури виникали сумніви щодо патентоздатності винаходу, ті вирішувались на користь винахідника.

Отже, саме система патентного права Венеції, попри властиву їй гнучкість й подекуди непослідовність, була першим стійким правовим режимом захисту прав винахідників, що справив значний вплив на правові системи держав Європи, Англію й згодом – на Сполучені Штати Америки. Інститут пролонгації патенту був позитивно сприйнятий державами загального права. Крім того, постає той факт, що патенти Венеції захищали лише майнові права винахідників, тоді як немайнові залишались поза правовим регулюванням.

2. В основу задекларованого дослідження закладено триступеневу методологію, яка складається з концептуальних підходів, загально- й спеціально-наукових методів і прийомів дослідження.

Осмислення поняття інтелектуальної власності імпліцитно спирається на певний різновид праворозуміння. Так, згідно з природним право розумінням, право інтелектуальної власності становить систему охорони суспільних відносин, що складаються природно (без прямого втручання держави заради суспільної, зокрема правової, інституціоналізації) і в яких власник інтелектуальної власності та її набувач задовольняють свої права та інтереси. За цим критерієм відповідні методологічні підходи поділено на: позитивістський, природно-правовий, біологізаторський, соціологізаторський та трансценденталістський. Залежно від філософських понять і категорій, на яких ґрунтується дослідницький підхід, можна виокремити такі підходи, як потребовий (на основі якого можна обґрунтувати право інтелектуальної власності як об'єктивацію потреб певної частини соціуму) та аксіологічний (відповідно до якого первинна цінність людини, її прав і свобод зумовлює ті чи інші

стандарти права інтелектуальної власності). З огляду на спосіб редукції норм права інтелектуальної власності і правил до ідеальних чи матеріальних явищ, це: ідеалістичний підхід (пов'язує останні, наприклад, з природною та/або божественною природою людей та властивих їм прав); матеріалістичний (пов'язує зміст прав інтелектуальної власності і його норми із досягненням певного рівня розвитку суспільних відносин).

3. Завданням філософсько-правового осмислення права інтелектуальної власності є його онтологізація, чи онтологічне обґрунтування. Проект онтологізації може бути відносно успішним чи, навпаки, з урахуванням таких чинників: а) досягнення когерентності чи холістичності картини буття, тобто такої цілісності, яка дасть змогу простежувати зв'язки і взаємовпливи об'єктів світу; б) результатом такої онтологізації повинна бути не інформація, а знання: нині відома проблема панування інформації в науці інтелектуальної власності над знанням: інформації набагато більше, ніж перетворених в інформацію знань. Особливо це дається взнаки під час обґрунтування, так званої, концепції інтелектуальної власності; в) апробація практикою: філософія інтелектуальної власності має на меті створити своєрідну концептуальну матрицю, в межах якої можуть вирішуватись конкретні прикладні питання, що стосуються обігу, охорони і використання об'єктів інтелектуальної власності.

Перша складність у процесі онтологізації права інтелектуальної власності полягає в тому, що ані законодавство, ані практика національних чи зарубіжних судових інстанцій не спромоглися сформулювати його задовільне поняття. Так, за визначенням ВОІВ, що нині є, ніби то, загальновизнаним, інтелектуальна власність становить результат творіння людського розуму. Однак така інтерпретація цього поняття є доволі вузькою, а відтак не охоплює усіх об'єктів, що регулюються цим інститутом (географічні зазначення походження товарів і послуг, захист від недобросовісної конкуренції тощо). Не містить чіткого визначення інтелектуальної власності також і ЦК України, за яким інтелектуальну власність слід розуміти просто як все те, що охороняється законодавством про інтелектуальну власність.

Поширений у літературі поділ концепцій права інтелектуальної власності на абстрактно-постулативні й формально-лінгвістичні не є виправданим, оскільки: а) нема єдиної для обох концепцій підстави для протиставлення; б) абстрактні постулати не можуть використовуватися в науковій теорії.

Формулюючи визначення інтелектуальної власності, дослідники нерідко вдаються до так званої формально-логічної концепції, в основі якої – поелементний аналіз слів «інтелектуальна» і «власність». Однак, із філологічної позиції, вислів «інтелектуальна власність» становить фразеологічне зрощення, тобто нерозривну єдність, зміст якої не може бути зведено до звичайного сполучення її складових слів.

4. Попри те, що для більшості суспільних відносин право слугує засобом закріплення й регулювання, право не просто регулює можливості використовувати й захищати об'єкти права інтелектуальної власності, а створює саму

можливість існування останньої. Це пояснюється існуванням двох різних видів норм позитивного права: тих, які чинять імперативний регулятивний вплив на суспільні відносини (регулюють відносини, що склалися до правового регулювання, наприклад, регулювання договору міни в ЦК), і ті, які чинять *неімперативний конститутивний* вплив, породжуючи певний вид суспільних відносин. Відтак інтелектуальна власність і право інтелектуальної власності онтологічно нерозривні: інтелектуальна власність як система суспільних відносин зумовлена правом інтелектуальної власності (через поширення на результати творчості чи засоби індивідуалізації ідей «штучної рідкості» чи «виключних прав»). Інтелектуальну власність і право інтелектуальної власності не можна розмежовувати чи протиставляти, позаяк це економічний і юридичний аспекти єдиного цілісного явища.

5. Найвідомішими світовому загалу є такі способи онтологізації права інтелектуальної власності: ліберальна (теорія праці Дж. Локка), Об'єктивно-ідеалістична (теорія особистості Г. Гегеля), утилітаристська (теорія максимізації загального блага Дж. Бентама та ін.). Окрім цього, у дослідженні використано досвід діалектико-матеріалістичного (марксистського) осмислення права інтелектуальної власності.

Ліберальна онтологізація права інтелектуальної власності відбувається на таких підставах: а) праця є формою присвоєння об'єктів природи; б) позаяк набуття права власності й права інтелектуальної власності є природними процесами, будь-які їх обмеження мають ґрунтуватися на вагомих для суспільства підставах; в) існування права власності зумовлюється обмеженістю природних ресурсів, зокрема землі, відтак для уподібнення об'єктів права інтелектуальної власності до об'єктів права власності, перші слід штучно зробити «рідкісними» через поширення на них «виключних прав».

Об'єктивно-ідеалістична онтологізація ґрунтується на такому: а) свобода невпинно розвивається; б) власність є вищим виявом свободи; в) визнання права інтелектуальної власності виникає не через створення твору (іншого об'єкта), а через визнання учасниками суспільства права на його відчуження; г) набуття прав інтелектуальної власності є конкретизацією свого буття у суспільстві.

Діалектико-матеріалістична онтологізація ґрунтується на такому: а) власність є суспільним відношенням; б) розподіл праці і приватна власність є формами відчуження; в) ринок дозволяє присвоювати речі у надлишку, що створює майнову нерівність і класову боротьбу; г) право, позбавлене автономного змісту, має інструментальну цінність щодо втілення вимог базису; д) наймана праця, зокрема й працівників, які створюють продукти інтелектуальної власності, існує в умовах ринкової економіки задля того, аби створювати саме надлишкову вартість; е) ідеологія інтелектуальної власності становить сукупність уявлень про призначення інтелектуальної власності і його цінність та є засобом класової боротьби.

Утилітаристська онтологізація ґрунтується на такому: а) правове регулювання спрямоване на встановлення балансу задля максимізації

загальної вигоди у суспільстві; б) держава повинна забезпечити правові засоби щонайменше для відшкодування затрат на вираження автора чи винахідника; в) за переходу від одного стану економічної системи до іншого зростає загальний добробут, якщо члени суспільства, які опинилися у виграшному становищі від цього переходу, здатні компенсувати невдачі тих, чиє становище погіршується; г) баланс строків правової охорони повинен сприяти підвищенню ініціативи й чистоті конкуренції на ринку.

6. Цінностям, що захищаються правом інтелектуальної власності, властивий квазі-об'єктивний характер. Суть цього підходу полягає у такому: попри те, що цінності завжди певним чином пов'язані зі свідомістю та психікою людини, яка їх відображає (а тому для різних людей одні і ті ж предмети можуть бути носіями різних цінностей), завжди існує принципова можливість *квазі-об'єктивного* (відносно-об'єктивного, не абсолютного) визначення цінності певного блага у конкретній правовій ситуації з урахуванням конкретно-історичного стану розвитку суспільних відносин і балансу інтересів його учасників.

У галузі права інтелектуальної власності діють такі цінності: а) загальноправові (справедливість, рівність, правова визначеність тощо); б) власні (інтереси первинних суб'єктів інтелектуальної власності, наприклад, авторів чи виконавців, та інтереси суспільства і його наукового, культурного й технічного розвитку); в) цінності–засоби (за їх посередництва відбувається реалізація інших цінностей). До них можна віднести передусім справедливий баланс між інтересами учасників правовідносин інтелектуальної власності, а також держави і суспільства (цей баланс, зокрема, реалізується в обмежених у часі строках правової охорони авторського права й суміжних прав, об'єктів патентного права тощо), принцип максимальної корисності.

За способом закріплення цінностей права інтелектуальної власності в законодавстві можна виокремити: а) безпосереднє визнання таких цінностей у цивільному законодавстві; б) створення правових засобів їх реалізації; в) створення правових засобів їх захисту й охорони.

Цінності права інтелектуальної власності в правозастосуванні діють через: а) урахування цінностей (їхньої ієрархії) у процесі правозастосовного розсуду; б) врахування цінностей (їхньої ієрархії) у процесі вибору одного з імовірних варіантів тлумачення положення права інтелектуальної власності; в) врахування цінностей (їхньої ієрархії) під час вирішення колізій норм права інтелектуальної власності та заповненні наявних тут правових прогалин.

7. Усі способи онтологізації інтелектуальної власності пов'язані з низкою теоретичних ускладнень. Так, ліберальна онтологізація неспроможна пояснити обмеженість строків правової охорони майнових прав низки об'єктів права інтелектуальної власності, а також чому задля забезпечення «природного» права на інтелектуальну власність слід встановлювати «штучну рідкість» її об'єктів. Об'єктивно-ідеалістична онтологізація не може пояснити, на якій підставі інші об'єкти творчої праці, наприклад, ідеї, концепції тощо не користуються правовою охороною. Діалектичний матеріалізм не спроможний пояснити, чому все більше

держав (всупереч класовій волі) визнають немайнові права авторів, які відверто шкодять ринку і капіталу. Утилітаристська онтологізація не спирається на жодне об'єктивне уявлення про справедливість, яку заміщено тут економічними розрахунками вигоди (що подекуди мають відносний характер).

Змістовна єдність права інтелектуальної власності як правового феномена забезпечується перехідними сімейними подібностями об'єктів, що підпадають під його регулювання. Такий підхід дає змогу відкинути метафізичне уявлення про те, що всім об'єктам права інтелектуальної власності властива певною мірою однакова природа, а відтак – одна єдина стратегія онтологізації.

Вважаємо, що всі ці способи онтологізації є комплементарними, якщо застосовувати їх не до всієї системи права інтелектуальної власності, а лише до окремих її об'єктів. Так, охорона немайнових авторських і суміжних прав не може бути пояснена в термінах Дж. Локка і його теорії праці (оскільки ця теорія визнає виключно майнові права), однак може бути пояснена в системі поглядів Г. Гегеля і його теорії особистості. Обмежені строки правової охорони пояснюються за посередництва ідей утилітаристів щодо збільшення сумарного суспільного блага й цим же можна обґрунтувати також і те, що ідеї, теорії й концепції не підлягають охороні правом інтелектуальної власності, адже їх вільне використання не може бути проконтрольоване належним чином.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сенюта В. Інтелектуальна власність: проблеми традиційних способів обґрунтування. *Право і громадянське суспільство*: електронне видання. 2016. № 1 (13). С. 45–57. URL: http://http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/257-intelektualna-vlasnist-problemy-tradytsiynykh-sposobiv-obgruntuvannya-seniuta-v-o

2. Сенюта В. Природниче обґрунтування права інтелектуальної власності у Дж. Локка та Г. Гегеля. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2017. Вип. 44. Т. 2. С. 177–180.

3. Сенюта В. Становление права интеллектуальной собственности в Древней Греции, Древнем Риме и Средневековой Европе: проблемно-историческое исследование. *Legea şi viaţa.* 2017. Iunie. С. 73–76.

4. Сенюта В. Визначення інтелектуальної власності: деякі теоретичні зауваження. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 6. С. 52–54.

5. Сенюта В. Народження права інтелектуальної власності: венеційський феномен. *Право і суспільство.* 2017. № 3/2. С. 79–82.

6. Сенюта В. До історії становлення патентного права. *Актуальні проблеми правового регулювання в умовах глобалізації*: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції (10 березня 2017 р.). Дніпро: «Право, справедливість і громадянське суспільство», 2017. С. 19–21.

7. Сенюта В. Право інтелектуальної власності: точка зору діалектичного матеріалізму. *Юридична наука в умовах євроінтеграції*: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції (8 вересня 2017 р.). Львів: «Право, громадянське суспільство і демократія», 2017. С. 14–16.

8. Сенюта В. Право людини на власність та право на результати інтелектуальної творчої діяльності: питання онтології. *Права людини: філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри*: статті учасників II Міжнародного круглого столу (24–26 листопада 2017 р.). Львів: Галицький друкар, 2018. С. 72–78.

9. Сенюта В. Матеріальні підстави правового захисту інтелектуальної власності. *Правова реальність у трансформаційних умовах розвитку сучасної держави*: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція» (28 лютого 2018 р.). К.: Центр учбової літератури, 2018. С. 88–91.

АНОТАЦІЯ

Сенюта В. О. Філософські засади права інтелектуальної власності. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2018.

Дисертацію присвячено філософсько-правовому осмисленню феномена права інтелектуальної власності. Наведено історичні передумови виникнення правового регулювання використання й охорони творів науки, літератури і мистецтва, винаходів та ін. Проаналізовано проекти онтологізації інтелектуальної власності. Це, наприклад, ліберальна (теорія праці Дж. Локка), об’єктивно-ідеалістична (теорія особистості Г. Гегеля), утилітаристська (теорія максимізації загального блага Дж. Бентама та ін.).

Доведено, що цінностям, які захищаються правом інтелектуальної власності, властивий квазі-об’єктивний характер. Суть використаного підходу полягає в тому, що, попри те, що цінності завжди певним чином пов’язані зі свідомістю та психікою людини, яка їх відображає (а тому для різних людей одні і ті самі предмети можуть бути носіями різних цінностей), завжди існує принципова можливість квазі-об’єктивного (відносно-об’єктивного, неабсолютного) визначення цінності певного блага в конкретній правовій ситуації з урахуванням конкретно-історичного стану розвитку суспільних відносин і балансу інтересів його учасників. За способом закріплення цінностей права інтелектуальної власності в законодавстві можна виокремити: а) безпосереднє визнання таких цінностей у цивільному законодавстві; б) створення правових засобів їхньої реалізації; в) створення правових засобів їх захисту й охорони.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, онтологізація, онтологія, аксіологія, лібералізм, об'єктивний ідеалізм, утилітаризм.

АННОТАЦИЯ

Сенюта В. А. Философские основания права интеллектуальной собственности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2018.

Диссертацию посвящена философско-правовом осмысления феномена права интеллектуальной собственности. Исследуются исторические предпосылки возникновения правового регулирования использования и охраны произведений науки, литературы и искусства, изобретений и др. Проанализированы проекты онтологизации интеллектуальной собственности, например либеральная (теория труда Дж. Локка), объективно идеалистическая (теория личности Г. Гегеля), утилитаристская (теория максимизации общего блага Дж. Бентама и др.).

Доказано, что ценностям, которые защищаются правом интеллектуальной собственности, присущий квази-объективный характер. Суть использованного подхода заключается в том, что, несмотря на то, что ценности всегда определенным образом связаны с сознанием и психикой человека, который их отражает (а потому для разных людей одни и те же предметы могут быть носителями различных ценностей), всегда существует принципиальная возможность квази-объективного (относительно-объективного, не абсолютно) определения ценности блага в конкретной правовой ситуации с учетом конкретно-исторического состояния развития общественных отношений и баланса интересов его участников. По способу закрепления ценностей права интеллектуальной собственности в законодательстве можно выделить: а) непосредственное признание таких ценностей в гражданском законодательстве; б) создание правовых средств их реализации; в) создание правовых средств их защиты и охраны.

Ключевые слова: право интеллектуальной собственности, онтологизация, онтология, аксиология, либерализм, обьективный идеализм, утилитаризм.

ANNOTATION

Seniuta V. O. Philosophical foundations of intellectual property rights. – Manuscript rights reserved.

Thesis for a Candidate of Legal Sciences Degree in the specialization 12.00.12 – Philosophy of Law – Lviv State University of Internal Affairs of the MIA of Ukraine, Lviv, 2018.

The thesis is devoted to philosophical and legal comprehension of the phenomenon of intellectual property rights. The historical preconditions of the emergence of legal regulation of the use and protection of works of science, literature and art, inventions, etc. are outlined.

The research is based on its own methodology, which consists of conceptual approaches, general and special-scientific methods and methods of research. The work uses axiological and necessary approaches that allow us to determine what the value factors are behind certain changes in the legal regulation of intellectual property.

The main problems in the field of philosophical comprehension of intellectual property, which have developed nowadays in the literature, are analyzed. So, formulating the definition of intellectual property, researchers often resort to the so-called formal-logical concept, which is based on the elemental analysis of the words «intellectual» and «property». However, our analysis based on the provisions of

philology science suggests that the expression «intellectual property» is phraseological merging, that is, inseparable unity, the meaning of which can not be reduced to the usual sum of its constituent words.

The projects of ontologization of intellectual property, such as liberal (J. Locke's theory of labor), objective-idealism (the theory of personality of G. Hegel), utilitarianism (the theory of maximization of the common good of J. Bentam, etc.) are analyzed. Liberal ontologization of intellectual property rights is based on the following grounds: (a) labor is a form of appropriation of objects of nature; (b) since the acquisition of property rights and intellectual property rights are natural processes, any restrictions on them must be based on grounds that are important for society; (c) the existence of a property right is determined by the limited nature of natural resources, in particular land, and for the purpose of likening intellectual property rights to objects of property rights, the former should be artificially made «rare» because of the extension of «exclusive rights» to them. Objective-idealism ontologization is based on the following: (a) freedom is constantly evolving; (b) property is the highest expression of freedom; (c) the recognition of intellectual property rights does not arise from the creation of a work (another object) itself, but through the recognition by the members of society of the right to his alienation; (d) the acquisition of intellectual property rights is the specification of its existence in society. Dialectical materialist ontologization is based on the fact that: (a) property is a social relation; (b) the division of labor and private property are forms of alienation; (c) the market allows you to assign things to the surplus that creates wealth inequality and class struggle; (d) the right deprived of autonomous content has the instrumental value for implementing the requirements of the basis; (e) hired labor, in particular workers who create intellectual property products, exists in a market economy in order to create a surplus value; (e) the ideology of intellectual property is a set of ideas about the appointment of intellectual property and its value and is a means of class struggle.

Utilitarian ontologization is based on the following: (a) legal regulation is aimed at establishing a balance in order to maximize the overall benefits in society; (b) the state must provide legal means at least to reimburse the costs of expressing the author or inventor; (c) the transition from one state of the economic system to another increases overall welfare if those members of society who win in this transition are able to compensate for the loss of those whose situation worsens; (d) the balance of legal protection should contribute to increasing the initiative and purity of competition on the market.

The competitor proves that the values protected by the intellectual property right are quasi-objective. The essence of our approach is that, despite the fact that values are always in some way related to the consciousness and psyche of the person who reflects them (and therefore, for different people, the same objects can be carriers of different values), there always exists the fundamental possibility of a quasi-objective (relative-objective, not absolute) definition of the value of a particular good in a particular legal situation, taking into account the concrete historical state of development of social relations and the balance of interests of its participants. By

way of consolidating the values of intellectual property rights in the law, one can distinguish: (a) the direct recognition of such values in civil law; (b) the creation of legal means for their implementation; (c) the creation of legal remedies for their protection and protection.

It is proved that the substantive unity of the right of intellectual property as a legal phenomenon is ensured by the transitional family similarities of objects subject to its regulation. This approach allows us to reject the metaphysical notion that all objects of intellectual property rights are inherently the same nature, and therefore - one single strategy of ontology.

Key words: intellectual property right, ontologization, ontology, axiology, liberalism, objective-idealism, utilitarianism.

Підписано до друку 31.05.2018 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 65-18.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.